

PREDGOVOR

Pričujoči listi, ki jim zdaj dovoljuje izid razsvetljena vlada, ki razbija spone človeškemu duhu in ki je ravno zaradi svojega svobodnega mišljenja primerna, da spodbudi kar največjo poslušnost — naj hkrati tudi opravičijo svobodo, ki si jo jemlje pisec, da o tem, kar zadeva pri tej spremembi njega samega, najprej navede kratko zgodovino.

Kralj Friderik Viljem II., pogumen, pošten, človekoljuben in — če izvzamemo nekatere lastnosti njegove narave — skoz in skoz imeniten gospod, ki me je tudi osebno poznal in mi je od časa do časa naklonil izraze svoje milosti, je na pobudo nekega duhovnika, pozneje povzdignjenega v ministra duhovnega departmana, za katerega zato ni vzroka, da bi o njem ne mislil, da ima dobre namene, temelječe na njegovem notranjem prepričanju — leta 1788 izdal verski edikt, zatem pa neki za pisanje sploh zelo omejevalen cenzurni edikt, ki je s tem še poostril prvega. Ne moremo tajiti: da so znamenja pred eksplozijo, ki je nato sledila, morala prepričati vlado o potrebi po reformi v tej stroki; kar je bilo mogoče doseči po tihi poti akademskega pouka bodočih javnih ljudskošolskih učiteljev: kajti ti so kot mladi duhovniki svoje pridige uglasili na ta način, da se tisti, ki razume šalo, takšnim učiteljem ne bo pustil spreobrniti.

In ker je torej ta verski edikt zbudil tako živahen odmev pri domačih in tudi pri tujih piscih, je izšla moja razprava pod naslovom »Religija v mejah golega uma«,* in ker vsem svojim spisom, da mi ne bi kdo očital skritih namer, pridenem svoje ime, mi je bil v letu 1794 izročen naslednji kraljevi reskript; pri njem je omembe vredno to, da je postal javno znan šele zdaj, ker sem o tem, da ta reskript obstaja, obvestil le svojega najbližjega prijatelja.

Po milosti božji Friderik Viljem
kralj Prusije etc. etc.

* Ta naslov sem namenoma tako postavil; zato, da bi se ta razprava ne razumela v tem smislu: da naj bi bila religija obravnavana zgolj z umom (brez razodetja). To pa bi bilo preveč predrzno; saj so njeni nauki nemara izdajali iz nadnaravno navdihnenih mož: marveč sem hotel v neki povezanosti prikazati le tisto, kar je mogoče v tekstu razodete religije, biblije, spoznati tudi z *golim umom*.

Sprejmite najprej moj milostni pozdrav. Častitljivi in zvesti podanik! Moja najvišja oseba že precej časa z velikim negotovanjem opaža, kako Vi svojo filozofijo zlorabljate za potvarjanje in onečaščenje nekaterih glavnih in bistvenih nauk svetega pisma in krščanstva; kakor ste to storili zlasti v svoji knjigi: »Religija v mejah golega uma«, pa tudi v drugih svojih manjših razpravah. Mi smo se od Vas česa boljšega nadejali, kajti morate uvideti, kako neodgovorno ravnate glede na svojo dolžnost učitelja mladine in glede na Naše Vam zelo dobro znane domoljubne¹ namene. Zahtevamo od Vas, da po svoji najboljši vesti kar najhitreje navedete svoj zagovor, in pričakujemo od Vas, da zato, da bi pri nas ne padli v nemilost, v prihodnje ne boste več nič takšnega zakrivili, marveč boste svoj ugled in svoje talente uporabili za to, da bo Naš domoljubni namen kar najbolj dosežen; v nasprotnem primeru, če boste še naprej trdovratno vztrajali pri svojem, pa Vam je neizbežno pričakovati neprijetnih ukrepov.

Vam milostno naklonjen.

Berlin, 1. oktobra 1794
Najmilostnejši posebni ukaz
Njegovega kraljevega veličanstva
Wölnher.

ab extra — Častivrednemu in veleučnemu Našemu profesorju tudi ljubljenemu zvestemu Kantu

v
Königsbergu
v Prusiji
praesentat. 12. okt. 1794

Nakar je bil odposlan z moje strani moj najpokornejši odgovor.

Najmilostljivejši etc. etc.

Vašega kraljevega veličanstva najvzvišenejši 1. oktobra meni izdani in 12. istega meseca meni poslani ukaz mi nalaga najvdanejšo dolžnost:

Prvič, da »zaradi zlorabe svoje filozofije, potvarjanja in onečaščenja nekaterih glavnih in bistvenih nauk svetega pisma in krščanstva, zlasti v svoji knjigi ‚Religija v mejah golega uma‘, pa tudi v drugih manjših razpravah in zaradi tega naloživši si krivdo zanemarjanja svoje dolžnosti učitelja mladine in ravnanja proti najvišji meni dobro znani domoljubni nameri po svoji najboljši vesti navedem svoj zagovor.«

Drugič tudi, »da v prihodnje ne bom nič takega več zakrivil«. — Ob pogledu na to dvoje naj ne manjka dokaz o moji najvdanejši poslušnosti Vašemu kraljevemu veličanstvu, položivši Vam k nogam naslednjo pojasnilo:

kar zadeva *prvo*, namreč proti meni izrečeno obtožbo, je moj po najboljši vesti izrečeni zagovor naslednji:

Da se kot *učitelj mladine*, se pravi, kot jaz to razumem, v akademskih predavanjih nikoli nisem vmešaval v ocenjevanje svetega pisma in krščanstva, niti se nisem mogel vmešavati, saj bi že sami *Baumgartenovi* priročniki,

¹ landesväterlich [Vse opombe, oštevilčene z arabsko številko, so uredniške. Prav tako so uredniški vsi oglati oklepaji.]

ki so mi bili za podlago in bi utegnili imeti neki vpliv na takšno predavanje, lahko rabili v dokaz; ker ni v njih niti enega samega odstavka o bibliji in krščanstvu in ga v goli filozofiji tudi ne more biti; napake pa, da sem segel prek meje neke ustaljene znanosti ali da dopuščam, da se te meje stapljajo, je mogoče meni, ki sem to zmeraj grajal in pred tem svaril, še najmanj očitati.

Da se tudi nisem, recimo kot *ljudski učitelj*, v svojih spisih, zlasti ne v knjigi »Religija v mejah itn. itn.«, pregrešil zoper meni znane najvišje domoljubne namere, tj. da nisem prizadel škode javni *deželni religiji*; kar izhaja že iz tega, da knjiga za kaj takega sploh ni primerna, marveč je za občinstvo nerazumljiva, zaprta knjiga, in predstavlja zgolj razpravljanje med fakultetnimi učenjaki, za kar se ljudstvo ne meni; da pa imajo fakultete same svobodo po svojem najboljšem znanju in vesti o tem javno soditi in da so samo postavljeni ljudski učitelji (v šolah in na prižnicah) vezani na tisti rezultat teh razpravljanj, ki ga deželna oblast sankcionira za javno predavanje; in sicer zato, ker si tudi deželna oblast ni *sama* izmislila svojega lastnega religioznega verovanja, marveč ga je mogla prevzeti po isti poti, namreč na podlagi presoje in popravkov za to usposobljenih fakultet (teološke in filozofske); potemtakem je deželna oblast upravičena, da to religiozno verovanje ne le dovoli, marveč da od njiju tudi zahteva, da s svojimi spisi obvestita vlado o vsem, za kar menita, da koristi deželni religiji.

Da v omenjeni knjigi, ki ne vsebuje nikakršnega *vrednotenja* krščanstva, tudi nisem zakrivil njegovega *razvrednotenja*: saj vrednoti pravzaprav le naravno religijo. To napačno razumevanje je utegnili povzročiti edino navedba nekaterih mest iz biblije v potrditev določenih čistih umskih nauk religije. A rajni *Michaelis*, ki je v svoji filozofski morali enako ravnal, je to pojasnil takole:

da s tem ni mislil vnesti kaj bibličnega v filozofijo, niti izpeljati kaj filozofskega iz biblije, marveč da svoje umske postavke osvetljuje in potrjuje z resnično ali domnevno soglasnostjo drugih sodb (nemara pesnikov ali govornikov). — Če pa govori um pri tem tako, kot da zadostuje sam sebi, nauk o razodetju pa naj bi bil odvečen (kar bi morali, če naj bi to objektivno tako razumeli, res imeti za *razvrednotenje* krščanstva), je to zgolj izraz tega, da um ceni sam sebe; ne zaradi svoje [teoretične] zmožnosti, [marveč] zaradi tistega, kar predpisuje, da je treba storiti, kolikor zgolj iz uma izhajajo *splošnost*, *enotnost* in *nujnost* verskih nauk. Ti so sploh bistvo religije, ki obstaja v moralno-praktičnem (v tem, kaj *naj* storimo), nasprotno pa velja to, v kar z vso upravičenostjo verujemo zaradi historičnih dokazil (kajti tu ne velja *najstvo*), tj. razodetje, za sam na sebi naključen verski nauk, za izvenbistveno, zato pa nikakor ne za nepotrebno in odvečno; ker rabi kot dopolnilo *teoretični* pomanjkljivosti čistega umskega verovanja, ki je ta ne zanika, npr. v vprašanjih o izvoru zla, prehoda zla v dobro, človekove gotovosti, da je v zadnjem stanju ipd., in več ali manj prispeva k zadovoljitvi potrebe po tem, pač glede na okoliščine in osebe.

Da sem dalje svoje veliko spoštovanje do biblijskega verskega nauka v krščanstvu v isti že omenjeni knjigi dokazal med drugim tudi s pojasnilom, da je biblija najboljše obstoječe in za nedogledne čase primerno vodilo javnega verskega pouka za osnovanje in ohranitev resnično blagodatne deželne religije, in sem zatorej tudi grajal neskromnost in razglasil za nesramnost, da se v šolah ali na prižnicah ali v ljudskem pisanju (kajti na fakultetah mora biti

to dovoljeno) ugovarja njenim teoretskim in skrivnost vsebujočim naukom in da se dvomi o njih; kar pa še ni največje izkazovanje spoštovanja krščanstvu. Kajti njegovo tukaj navedeno ujemanje z najčistejšim umskim verovanjem je najboljša in najtrajnejša hvalnica krščanstva, ker je bilo to že tolikokrat izrojeno krščanstvo zmeraj znova vzpostavljeno prav zaradi tega, ne pa s historično učenostjo, in ga bo mogoče ob podobnih usodah, ki tudi v prihodnje ne bodo izostale, le tako spet vzpostaviti.

Da sem si nazadnje — tako kot sem drugim izpovedovalcem vere nenehno priporočal, naj vselej in predvsem z iskreno poštenostjo pri teh rečeh nikdar ne trdijo več, kot so sami prepričani, in tega drugim ne vsiljujejo kot verske člene — tudi sam pri sestavljanju svojih spisov predstavljal v sebi tega sodnika, stoječega mi ob strani, zato da sem se varoval ne samo vsake, duši škodljive zmote, marveč vsake nepazljivosti v izražanju, ki bi utegnila zbuditi pohujšanje; zaradi česar tudi lahko zdaj v svojem enainsemdesetem letu, ko se zlahka porodi misel, da bom moral vse to v kratkem kot dušni oznanjevalec zagovarjati pred nekim svetovnim sodnikom, odkritosrčno vložim z vso poštenostjo odgovor, ki ga od mene terjajo zaradi mojega sedanjega nauka.

Kar zadeva drugo točko: da naj v prihodnje ne zakrivim več takih (meni očitanih) potvarjanj in oneščaščenj krščanstva: zato da vnaprej odvrnem tudi najmanjši sum o tem, da menim, da bo najvarneje, če kot *Vašega kraljevega veličanstva najzvestejši podanik** slovesno izjavim: da se bom odslej povsem vzdržal vseh javnih predavanj, tičočih se religije, bodi naravne ali razodete, tako v fakultetnih predavanjih kot v spisih.

Z najglobljo vdanostjo itn.

Znana je nadaljnja zgodovina prizadevanj, da se vera vse bolj oddalji od uma.

Preizkušnja kandidatov za duhovniške službe je bila poslej poverjena neki *verski komisiji*, ki ji je bila za podlago neka schema examinationis po pietističnem vzorcu, ki je poštene kandidate oplašila, tako da so se trumoma odvrčali od duhovniških služb in je bila zato pravna fakulteta prenapolnjena; neke vrste izseljevanje, ki pa je nehote utegnilo biti tudi koristno. — Če naj vsaj do neke meje razumemo duha te komisije, povejmo tole: tako so za pripustitev, še pred prvo zahtevo po skrušenosti, zahtevali globoko žalost (maeror animi) in so o tej spraševali: ali si jo more človek sam povzročiti? Quod negandum ac pernegandum se je glasil odgovor; skesani grešnik si mora ta kes izprositi posebej od neba. — Očitno pa je: da se tisti, ki mora za kes (za svoj prestop) še prositi, v resnici ne kesa svojega dejanja, kar se zdi ravno tako protislovno, kot če o molitvi rečemo: da mora biti, če naj bo uslišana, izrečena v veri. Kajti če ima molilec vero, mu ni treba prositi zanjo; če pa je nima, torej ne more z mislijo na uslišanje prositi.

To noro početje je zdaj obrzdano. Kajti ne samo za meščanski blagor navadnega življa² nasploh, ki mu je vera zelo pomembna državna potreba, ampak posebno v korist znanostim, ki naj bi jih pospeševali višji kolegij — je pred nedavnim prišlo do srečnega dogodka, da je deželna vlada izbrala razsvetljenega državnika, ki je ne zaradi enostranske ljubezni do ene same

* Tudi ta izraz sem previdno izbral, da bi se za *zmeraj* ne odrekel svobodi svoje sodbe v tej verski razpravi, marveč samo za tako dolgo, dokler je Njegovo veličanstvo še med živimi.

² das gemeinen Wesens

znanosti (teologije), marveč glede na široko zanimanje vsega učečega stanu, za usposabljanje le-tega poklican, nadarjen in voljan, tako da bo zagotovil napredovanje kulture na področju znanosti zoper vse nove posege mračnjakov.

* * *

Pod splošnim naslovom: »Spor fakultet« objavljam tu tri razprave, sestavljene z različno namero in tudi ob različnih časih, ki pa so vseeno zaradi sistematske enotnosti svoje povezanosti prikladne za eno delo; ob njih sem se šele pozneje, ko se je razvnel spor *spodnjih* s tremi *zgorjnimi*, zavedel, da se te tri razprave (da se ognem razdrobljenosti) lahko dostojno znajdejo skupaj v eni knjigi.

PRVI ODDELEK

SPOR FILOZOFSE FAKULTETE S TEOLOŠKO

Uvod

Ni se napačno spomnil tisti, ki se je prvi domislil in je svojo misel tudi predlagal za javno izvedbo, da naj bi ves skupek učenosti (pravzaprav njej posvečene glave) obravnavali tako rekoč po fabriško, z razdelitvijo opravil, tako da bi glede na to, koliko je strok znanosti, namestili prav toliko javnih učiteljev, profesorjev, kot hranilcev teh znanosti, ti profesorji pa bi skupaj sestavljali neke vrste učeno občestvo, imenovano *univerza* (tudi visoka šola), ki bi imela svojo avtonomijo (kajti o učenjaki kot takih morejo soditi le učenjaki); ta bi imela s svojimi fakultetami* (majhnimi družbami, ki se razlikujejo glede na različnost glavnih vej učenosti, na katere se delijo univerzitetni učenjaki) pravico sprejemati deloma učence iz nižjih šol, stremečih k njej, in deloma tudi proste učitelje (ki bi ne bili njeni člani), imenovane *doktorji*, in jih po vnaprejšnji preizkušnji na svojo roko opremiti z od vsakogar priznanim položajem (jim podeliti akademsko stopnjo), se pravi, jih *kreirati*.

Poleg *cehovskih*¹ učenjakov je lahko tudi več *necehovskih*,² ki ne sodijo k *univerzi*; ti obdelujejo le en del velike celote učenosti in se združujejo ali v določene svobodne korporacije (imenovane *akademije* ali znanstvena *društva*³), ali v delavnice; ali pa živijo tako rekoč v naravnem stanju učenosti in se vsak zase brez javnih predpisov in pravil kot *ljubitelji* ukvarjajo z njenim razvijanjem in razširjanjem.

Od pravih učenjakov je treba ločiti še *literate* (študirane ljudi), ki jim vlada kot svojemu orodju in v svoj namen (ne ravno v prid znanosti) podeli kako službo; ti so se res morali izšolati na univerzi, a so marsikaj tega (kar zadeva teorijo) nemara že pozabili; da so si le zapomnili vsaj toliko, kolikor

* Ki ima zdaj vsaka svojega *dekana* kot regenta fakultete. Ta naslov je izposojen iz astronomije in je spčetka pomenil enega od treh astralnih duhov, ki predsedujejo znamenju živalskega kroga (od 30°). Naslov je najprej z ozvezdij prešel na poljske tabore (ab astris ad castra) in nazadnje celo na univerze, ne da bi se pri tem ozirali na število 10 (profesorjev). Ne bomo zamerili učenjakom, ki so si prvi izmislili skoraj vse častne naslove, s katerimi se zdaj kitijo državniki, da tudi nase niso pozabili.

¹ zünftigen

² zunftfreien

³ Sozietäten der Wissenschaften

je potrebno za opravljanje civilne službe, ki more glede na osnovne nauke prihajati le od znanstvenikov, namreč empirično poznavanje statuten njihove službe (kar zadeva prakso). Imenujemo jih lahko torej *opravnike* ali strokovnjake učenosti.⁴ Kot orodje vlade (duhovniki, sodni uradniki in zdravniki) imajo zakonit vpliv na publiko in so poseben sloj literatov, ki nimajo svobode, da bi se po lastni pameti javno posluževali učenosti, marveč jim je to mogoče le pod cenzuro fakultet. Obračajo se (tako kot se duhovščina na laike) naravnost na ljudstvo, ki sestoji iz omejenežev⁵, zato v svoji stroki sicer nimajo zakonodajne oblasti, imajo pa vsaj deloma izvršilno oblast. Vlada zelo pazi nanje, da se ne bi povzdignili čez sodstveno oblast, ki pritiče samo fakultetam.

RAZDELITEV FAKULTET NASPLOH

Po ustaljeni rabi so razdeljene na dva razreda, na *tri zgornje fakultete* in na eno *spodnjo*. Vidi se pač, da pri razdelitvi in poimenovanju niso vprašali učenjaškega stanu, marveč je bila vprašana vlada. Kajti k zgornjim štejejo le tiste fakultete, katerih nauki sodijo glede na svojo tako ali drugačno ustrojenost — in glede na javnost svoje obravnave — na interesno področje same vlade. Tista fakulteta pa, ki skrbi le za interes znanosti, se imenuje spodnja, ker svoje ugotovitve lahko postavlja tako, kot se ji zdi prav. Vlado pa najbolj zanima to, kar ji daje najmočnejši in najtrajnejši vpliv na ljudstvo, in to so predmeti zgornjih fakultet. Zato si pridržuje pravico, da nauke zgornjih fakultet sama *sankcionira*, nauke spodnje pa prepušča lastni pameti učenih ljudi. — A čeprav nauke sankcionira, vendar sama ne *uči*; hoče le, da te tri fakultete sprejemajo določene nauke za *javno predavanje* in da so njim nasprotni nauki iz predavanj izključeni. Kajti vlada ne *uči*, marveč samo ukazuje tistim, ki učijo (kako je z resnico, ni pomembno), kakor so se pri nastopu svoje službe* v pogodbi z vlado sporazumeli. — Vlada, ki bi se ukvarjala z nauki, torej tudi z razširitvijo ali z izboljšanjem znanosti, ki bi se torej hotela kar sama iti znanstvenika, bi si zaradi takšne pretiranosti napravila spoštovanje, ki ji ga dolgujemo. Prav tako je tudi pod njeno častjo, če se enači z ljudstvom (z njegovim učenim stanom), ki ne razume šale in ravna z vsemi, ki se pečajo z znanostjo, po istem kopitu.

Učeno občestvo vsekakor terja, da je na univerzi še ena fakulteta, ki je glede svojih naukov neodvisna* od vladnih ukazov, fakulteta, ki mora imeti svobodo, ne da ukazuje, da pa vendar sodi o vseh ukazih, fakulteta, ki ima

⁴ Geschäftsleute oder Werkkundige

⁵ aus Idioten

* Priznati moramo, da je naslednje načelo britanskega parlamenta: prestolni govor njihovega kralja mora veljati za izdelek njegovega ministra (kajti nasprotovalo bi časti vladarja, če bi se mu očitala zmeta, nevednost ali neresnica, čeravno mora imeti zbornica pravico, da sodi o vsebini govora, da ga oceni in mu ugovarja), da je torej to načelo zelo dobro in pravilno izmišljeno. Ravno tako mora biti tudi izbor določenih naukov, ki jih vlada izključno odobri za javno predavanje, predložen znanstvenikom. Ta izbor namreč ne more veljati za izdelek vladarja, ampak za izdelek za to postavljenega državnega uradnika, o katerem lahko domnevamo, da pač misli svojega gospodarja ali ni dobro razumel ali pa je tudi kaj napak zasakal.

* Neki francoski minister je poklical k sebi nekatere od najuglednejših trgovcev in zahteval od njih predloge, kako naj bi se pomagalo trgovini: tako kot da bi hotel izbrati najboljšega. Potem ko je prvi predlagal to, drugi to, je neki star trgovec, ki je dotlej molčal, dejal: zgradite dobre ceste, kujte dober denar, dajte natančen menični zakon, ipd., sicer pa »nam pustite, da sami delamo«. Tak naj bi približno bil odgovor, ki bi ga morala dati filozofska fakulteta, če bi jo vlada vprašala za nauke, ki naj bi jih sploh predpisala učenjakom: da le ne bo ovirala napredovanja mišljenja in znanosti.

opraviti z znanstvenim interesom, tj. z interesom za resnico, pri kateri mora imeti um pravico, da govori javno. Brez takšne fakultete bi namreč resnica (vladi v škodo) ne prišla na dan, um pa je po svoji naravi svoboden in ne sprejema nobenih ukazov, da mora imeti kaj za resnično (ne crede, ampak samo svoboden credo). — Vzrok za to, da se ta fakulteta, ne oziraje se na veliko prednost (svobode) navzlic temu imenuje spodnja, pa je v naravi človeka: da se namreč tisti, ki lahko ukazuje, dasiravno je ponižni služabnik nekoga drugega, ima vendar za imenitnejše kot nekdo drug, ki je resda svoboden, a nima nikogar, ki bi mu lahko ukazoval.

I. O RAZMERJU FAKULTET

PRVI ODDELEK: POJEM IN RAZDELITEV ZGORNJIH FAKULTET

Lahko rečemo, da so skušali uvesti vse umetne ustanove, ki temeljijo na umni ideji (kakršna je ideja o vladi), ki se mora praktično dokazati na nekem predmetu izkustva (enako célo sedanje področje učenosti), ne samo z naključnim nakopičenjem in samovoljnim sestavljanjem danih primerov, marveč po nekem načelu, ki ga, čeprav le nejasno, vsebuje um in na katerem je utemeljen načrt, ki zahteva neko določeno razdelitev.

Zato lahko domnevamo, da organizacija univerze po njenih razredih in fakultetah ni bila povsem naključna, marveč se je lahko vlada, ne da bi ji pripisovali vnaprejšnjo modrost in učenost, že zaradi lastne potrebe, ki jo je čutila, (da bi z določenimi nauki delovala na ljudstvo), a priori domislila nekoga načela razdelitve, o katerem se sicer zdi, da je po izvoru empiričen, a se srečno ujema z načelom, ki velja zdaj. A zaradi tega vlade še ne bom zagovarjal kot nezmotljivo.

Glede na um (tj. objektivno) bi bili nagibi, ki jih more vlada uporabiti za svoj namen (vplivati na ljudstvo), razvrščeni takole: najprej *večni* blagor vsakogar, nato *civilni* blagor za člana družbe in nazadnje *telesni* blagor (dolgo živeti in ostati zdrav). Kar zadeva *prvega*, lahko vlada z javnimi nauki kar najbolj vpliva celo na skrite misli in na najbolj zakopane izraze volje podanikov, zato da bi prve odkrivala in druge usmerjala; kar zadeva *druge*, lahko njihovo zunanje življenje drži na vajetih javnih zakonov, s *tretjim* pa si lahko zagotovi obstoj močnega in številnega prebivalstva, uporabnega za njene namene. — Glede na *um* bi torej prišlo verjetno do običajnega vrstnega reda zgornjih fakultet. To se pravi, najprej *teološka*, nato *pravna* in *nazadnje* medicinska fakulteta. Glede na *naravni instinkt* pa bi bil za človeka najvažnejši zdravnik, ker mu ohranja življenje, šele nato bi sledil pravni izvedenec, ki obljublja, da mu bo ohranil to, kar je naključno *njegovo*, in šele nazadnje (skoraj le, ko se bliža smrt), ko gre pač za zveličanje, duhovnik, saj si tudi duhovnik, pa naj še tako povečuje blaženosti onega sveta, srčno želi, ker ne vidi nič iz tega sveta pred seboj, da bi mu zdravnik vendar pomagal še nekaj časa ostati v tej solzni dolini.

* * *

Vse tri zgornje fakultete utemeljujejo nauke, ki jim jih je zaupala vlada, na *pisanju*¹, kar pri ljudstvu, ki ga vodijo s pomočjo učenosti, drugače tudi biti ne more, kajti brez takega pisanja bi ne bilo nobene trajne, vsakemu

¹ Schrift

dosegljive norme, po kateri bi se lahko ravnal. Da mora tako pisanje (ali knjiga) vsebovati *statute*, tj. iz samovolje nekoga višjega izhajajoče nauke, (ki sami ne izvirajo iz uma), se razume samo po sebi. Drugače bi namreč to pisanje, kolikor ga vlada sankcionira, ne moglo zahtevati splošne poslušnosti. To velja tudi za zakonik, celo za tiste javnosti namenjene nauke, ki bi se jih dalo izpeljati tudi iz *uma*, za katerega pa se zakonik ne meni, marveč se utemeljuje na ukazu nekega zunanjega zakonodajalca. — Od zakonika kot kanona pa se povsem razlikujejo tiste knjige, denimo, *simbolične knjige*, ki jih fakultete sestavijo kot (dozdevno) popoln izvleček duha zakonika, da bi ga občestvo (učenih in neučenih) lažje razumelo in bolj priročno uporabilo. Te knjige lahko veljajo le kot *organon* za lažji dostop do zakonika in nimajo nobene avtoritete. Celotako ne, ko so se najodličnejši učenjaki določene stroke zedinili, da naj velja taka knjiga kot norma za njihovo fakulteto, za kar sploh nimajo pravice. Pravico imajo le, da jo začasno vpeljejo kot učno metodo, ki pa ostaja s časom spremenljiva in lahko zadeva sploh le formalno stran predavanja, za materialno stran zakonodaje pa kratkomalo ne zaleže.

Zato biblijski teolog (ki sodi k zgornji fakulteti) svojih naukov ne črpa iz uma, marveč iz *biblije*, učitelj prava ne črpa iz naravnega prava, marveč iz *deželne prava*,² učenjak zdravilstva *svoje občinstvo zadevajoče zdravilne metode* ne črpa iz fizike človeškega telesa, marveč iz *medicinalne postave*.³ — Brž ko si katera od teh fakultet upa primešati kaj, kar si sposoja od uma, žali avtoriteto vlade, ki prek nje ukazuje, in zaide tako tja, kjer ima pravico v zakupu filozofska fakulteta, ki ji brez usmiljenja izpuli vse bleščeče in od uma izposojeno perje in z njo ravna po načelu enakosti in svobode. — Zato morajo zgornje fakultete skrbno paziti, da ne privolijo v kako zgrešeno poroko s spodnjo in da jo držijo v spoštljivi razdalji, da bi ugleda njihovih statotov ne okrnilo svobodno modrijanjenje spodnje fakultete.

A. POSEBNOST TEOLOŠKE FAKULTETE

Da obstaja bog, dokaže teolog takole: da je govoril v bibliji, ki v njej govori tudi o svoji naravi (vse do tja, kamor um biblije ne more slediti, npr. glede nedosegljive skrivnosti njegove troedinosti). Da pa je bog sam govoril skozi biblijo, biblijski teolog kot tak ne more in ne sme dokazati, ker je to zgodovinska stvar in sodi k filozofski fakulteti. Zato bo to celo za učenjaka utemeljil kot stvar vere na neki določeni (seveda nedokazljivi ali nerazložljivi) *občutek* njene božanskosti, vprašanja o izvoru te božanskosti (v dobesednem pomenu) pa mu v javnem predavanju za ljudstvo sploh ne bo treba načeti. Ljudstvo se namreč na to kot na stvar učenosti ne spozna in bi se tako le zapletlo v radovedno tuhtanje in dvome. Nasprotno lahko tu veliko zanesljiveje računamo na zaupanje, ki ga ima ljudstvo v svoje učitelje. — Prav tako teolog nima pravice podtakniti izrekom svetega pisma neki smisel, ki se ujema natančno z izraženim, ampak ima, recimo, moralni smisel. Ker pa ni nobenega človeškega razlagalca svetega pisma, ki bi ga avtoriziral bog, mora biblijski teolog prej računati na to, da se bo razumevanje začelo na nadnaraven način s pomočjo nekega duha, ki vodi k vsaki resnici, kot pa dovoliti, da se vmešava in da uveljavi svojo razlago (ki ji manjka vsaka

² Landrecht

³ Medizinalordnung

višja avtoriteta). — In končno, kar glede izpolnjevanja božjih zapovedi, ki izvira iz naše volje, biblijski teolog nikakor ne sme računati na naravo, tj. na lastno moralno zmožnost človeka (na krepost), marveč na milost (nadnaraven, vendar hkrati moralen vpliv). Milosti pa je človek deležen spet le s pomočjo vere, ki kar najgloblje preobrazi srce, samo to vero pa more pričakovati spet po milosti. — Če biblijski teolog pri preučevanju katerekoli teh postavk vmešava um, tudi če ta z največjo poštenostjo in največjo resnobo stremi k istemu cilju, preskoči (kakor Romulov brat) zid edino zveličavnega cerkvenega verovanja in zaide na odprto polje lastne presoje in filozofije, kjer je izpostavljen, ker se je izmuznil duhovniški vladavini, vsem nevarnostim anarhije. — Treba pa je razumeti, da tu govorim o *čistem* (purus, putus) biblijskem teologu, ki še ni okužen z razvpito svobodomiselnostjo uma in filozofije. Kakor hitro namreč pomešamo dve različni opravili in pustimo, da se stalita, si ne moremo ustvariti določenega pojma ne o eni ne o drugi.

B. POSEBNOST PRAVNE FAKULTETE

Pismouki *pravnik* ne išče zakonov za zavarovanje tega, kar je *moje* in *tvoje*, (če ravna tako kakor mora, kot uradnik vlade) v svojem umu, marveč v javno obstoječem in z najvišjega mesta sankcioniranem zakoniku. Od pravnika seveda ne moremo terjati ne dokaza za resnico in za njeno zakonitost, ne obrambe pred ugovori, ki jih ji postavlja nasproti um. Kajti šele odredbe naredijo, da je nekaj prav, vnovično vprašanje, ali utegnejo biti tudi same odredbe prave, pa morajo pravniki kratkomalo odkloniti kot nesmiselno. Bilo bi smešno, ko ne bi hoteli poslušati zunanje in najvišje volje, češ, da se ta ne ujema z umom. Ugled vlade je namreč prav v tem, da podložnikom ne dovoljuje, da svobodno sodijo o pravičnem in krivičnem po lastnih pojmih, marveč po predpisih zakonodajne oblasti.

V nečem pa je praksa pravne fakultete le na boljšem kot praksa teološke. Pravna fakulteta ima namreč vidnega pojasnjevalca zakonov, namreč sodnika ali, kot nadsodnijo, pravno komisijo in (na najvišjem mestu zakonodajalca samega. Tega teološka fakulteta za razlago izrekov kake svete knjige nima v taki meri. Na drugi strani pa to prednost odtehta neka nevšečnost, ki ni nič manjša, da so namreč posvetni zakoniki podvrženi spremembam, potem ko omogoči izkustvo, da se spoznanja povečajo in izboljšajo. Nasprotno pa sveta knjiga ne dovoljuje nikakršne spremembe (ne zmanjšanja ne povečanja) in zatrjuje, da je za zmerom zaprta. Tudi se biblijskim teologom ne primeri, da bi se tako kot juristi pritoževali nad tem, da skoro zaman upajo na natančno določeno normo pravosodja (*ius certum*). Kajti biblijski teolog noče priznati, da njegova dogmatika ne vsebuje tako jasne in za vse primere določene norme. Če vrh tega juristični praktiki (advokati in pravosodni komisarji), ki so stranki slabo svetovali in so ji s tem povzročili škodo, za to nočejo biti odgovorni (*ob consilium nemo tenetur*), pa vzamejo to teološki opravniki⁴ (pridigarji in dušni pastirji) brez pomisleka nase in dajo s svojim govorjenjem vedeti, da se bo o vsem sodilo tudi na onem svetu tako, kot so oni na tem svetu določili. Čeprav bi se po vsej verjetnosti izmaknili, če bi jih pozvali, naj formalno izjavijo, ali si upajo zastaviti svojo dušo za resničnost

⁴ Geschäftsmänner

vsega, v kar hočejo, da ljudje verujejo zaradi biblijske avtoritete. Kljub temu pa je v naravi načel teh ljudskih učiteljev, da ne dopuščajo nikakršnih dvomov o pravilnosti svojih zatrjevanj, kar seveda lahko počno toliko bolj brez nevarnosti, saj se jim ni bati, da bo ta načela na tem svetu ovrglo kako izkustvo.

C. POSEBNOST MEDICINSKE FAKULTETE

Zdravnik je umetnik⁵, ki je pač, ker je njegova umetnost izposojena od narave in mora biti zato izpeljana iz znanosti o naravi, kot znanstvenik podrejen neki fakulteti, na kateri se je moral izučiti in katere presoji je podvržen. — Ker se vlada nujno zelo zanima za to, kako se ukvarja z zdravjem ljudstva, je tudi upravičena, da s skupino izbranih opravnikov⁴ te fakultete (praktičnih zdravnikov), nadzoruje javno delovanje zdravnikov z *vrhovnim sanitetnim kolegijem* in medicinalnimi odredbami. Zaradi posebnega ustroja medicinske fakultete, ki ji za razliko od prvih dveh zgornjih fakultet pravil za njeno ravnanje ni treba jemati iz ukazov nekoga višjega, marveč iz same narave stvari — zaradi česar bi moralo njeno poučevanje, na splošno vzeto, izvorno pripadati filozofski fakulteti — pa te medicinalne odredbe ne govorijo toliko o tem, kaj morajo zdravniki delati, marveč o tem, kaj naj opustijo. In sicer, prvič, da naj publikum sploh ima zdravnike, drugič, da naj ne bo zdravnikov mazačev (noben ius impune occidendi, po načelu: fiat experimentum in corpore vili). Ker torej vlada po prvem načelu skrbi za *javno udobnost*, po drugem za *javno varnost* (glede na ljudsko zdravje), to dvoje pa je nekakšna *policija*, bo vsa medicinalna postava⁶ zadevala pravzaprav le *medicinsko policijo*.

Ta fakulteta je torej veliko bolj svobodna kakor obe prvi med zgornjimi in precēj sorodna filozofski. Da, glede na svoje nauke, po katerih se *izobražujejo* zdravniki, je popolnoma svobodna, ker zanjo ne veljajo knjige, ki bi jih sankcionirala najvišja avtoriteta, marveč so le knjige, ki črpajo iz narave. Zanj tudi ni pravnih zakonov (če razumemo s tem nesprenljivo voljo zakonodajalca), marveč obstajajo le uredbe (*edikti*), za poznavanje teh zakonov pa ni potrebna učenost, za katero je potreben sistematičen skupek naukov, ki ga fakulteta sicer ima, ki pa ga (ker ni v nobenem zakoniku) vlada nima pravice sankcionirati, marveč ga mora prepustiti fakulteti. Vlada skrbi s pomočjo lekarskih knjig in lazaretskih zavodov za to, da opravniki lažje opravljajo svojo prakso v javni rabi. — Ti opravniki (zdravniki) pa so v primerih, ki zanimajo vlado, kolikor zadevajo medicinsko policijo, podvrženi sodbi fakultete.

DRUGI ODDELEK

POJEM IN RAZDELITEV SPODNJE FAKULTETE

Spodnjo fakulteto lahko imenujemo tisti razred univerze, ki se ukvarja ali kolikor se ukvarja zgolj z nauki, ki niso sprejeti kot vodilo na ukaz nekoga višjega. Možno je sicer, da se ravnamo po kakem praktičnem nauku iz poslušnosti, da bi ga pa imeli za resničnega zato, ker je bilo tako ukazano (de

⁵ Künstler

⁶ Medizinalordnung

par le roi), je kratkomalo nemogoče ne samo objektivno (kot sodba, ki bi ne *smela* biti), marveč tudi subjektivno (kot sodba, ki je noben človek ne *more* izreči). Kajti tisti, ki se, kot pravi, hoče motiti, se v resnici ne moti in napačne sodbe v resnici ne jemlje za resnično, marveč se samo dela, kot da jo ima za resnično, medtem ko v njem te prepričanosti ni. — Če je torej govor o resnici določenih nauk, ki naj bodo predmet javnega predavanja, se učitelj zato ne more sklicevati na najvišji ukaz niti se ne more učenec izgovarjati, da jim je verjel na ukaz. To je mogoče le, če gre za *delovanje*. A tedaj mora s *svobodno* presojo spoznati, da je bil tak ukaz resnično dan in da se mu je dolžan ali vsaj upravičen podrediti v nasprotnem primeru je njegov pristanek prazen umislek in laž. — Zmožnost, da presojamo avtonomno, tj. svobodno (skladno z načeli mišljenja nasploh), pa imenujemo um. In tako moramo imeti filozofsko fakulteto — zato ker mora odgovarjati za *resnico* nauk, ki jih mora sprejeti ali pa le dopustiti — za svobodno, kolikor je podrejena le zakonodaji uma, ne pa zakonodaji vlade.

Na univerzi pa mora biti ustanovljen tudi tak oddelek, se pravi, obstajati mora tudi filozofska fakulteta. Glede na tri zgornje fakultete je njena naloga, da jih nadzoruje in da jim koristi, in sicer ravno zato, ker je vse odvisno od *resnice* (bistvenega in prvega pogoja učenosti sploh). *Koristnost*, ki jo zgornje fakultete obetajo za potrebe vlade, pa je le drugoten moment. — Vsekakor lahko teološki fakulteti dopustimo njeno ponosno zahtevo, da je filozofska fakulteta njena dekla (še zmeraj pa ostane vprašanje, ali nosi baklo pred milostljivo gospo ali pa vlečko za njo); če je le ne zapodijo ali ji ne zavežejo usta. Zakaj prav ta brezzahtevnost biti zgolj svobodna, a tudi pustiti svobodo, iskati zgolj resnico v prid vsaki znanosti in jo za poljubno rabo ponuditi zgornjim fakultetam, jo mora sami vladi priporočiti kot nesumljivo in nepogrešljivo.

Filozofska fakulteta ima dva oddelka. Prvi je oddelek *historičnega spoznanja* (sem sodijo zgodovina, opis zemlje, učenostno poznavanje jezika, humanistika z vsem empiričnim spoznanjem, ki ga nudi naravoznanstveno). Drugi je oddelek čistega umskega spoznanja (čiste matematike in čiste filozofije, metafizike narave in nravi) in obeh delov učenosti v njunem medsebojnem odnosu drugega do drugega. Prav zato obsega filozofska fakulteta vse dele človeške vednosti (in tako historično tudi presega zgornje fakultete), le da ne jemlje vseh (namreč posebnih nauk ali zapovedi zgornjih) za vsebino, marveč so zanjo predmet presoje in kritike, in to z namenom koristiti znanostim.

Filozofska fakulteta torej lahko zahteva, da preizkusi vse nauke glede na njihovo resnico. Vlada ne more, ne da bi ravnala proti svojemu pravemu, bistvenemu namenu, tega filozofski fakulteti prepovedati in zgornje fakultete se morajo hočeš nočeš sprijazniti z njenimi javnimi ugovori in dvomi. To jim utegne biti seveda v nadlego, ker bi lahko brez takih kritikov na področju, ki so si ga prilastile, kakršenkoli je že naslov te posesti, mirno počivale, pri tem pa bi lahko po despotovsko ukazovale. — Le opravnikom teh zgornjih fakultet (duhovnom, pravnikom in zdravnikom) je mogoče prepovedati, da pri opravljanju svojega posla javno ne ugovarjajo naukom, katerih predavanje jim je zaupala vlada, in da se ne predrznejo igrati filozofa. To je lahko dovoljeno le fakultetam, ne pa uradnikom, ki jih je postavila vlada, saj se imajo ti za svoje znanje zahvaliti le fakulteti. Ko bi se ti uradniki, npr. pridigarji in pravni uradniki, hoteli privoščiti, da razglasijo ljudstvu

svoje ugovore duhovni ali posvetni zakonodaji in dvome o njej, bi s tem nahujskali ljudstvo zoper vlado. Nasprotno pa naslavlja fakultete ugovore in dvome le druga proti drugi, kot učenjaki, česar ljudstvu ni mar, celo če o tem kaj izve, ker se sámo vda v to, da modrovanje ni njegova stvar, in se čuti primorano držati se zgolj tega, kar mu za to postavljeni uradniki vlade razglašajo. — Posledica te svobode, za katero spodnja fakulteta ne sme biti prikrajšana, pa je, da usmerjajo zgornje fakultete (sáme bolj poučene) uradnike vse bolj na tir resnice. Ti uradniki pa se, ker so bili sami bolje poučeni o svoji dolžnosti, ne spotikajo nad spremembami predavanja. Pri tej posledici gre le za boljše razumevanje sredstev za isti namen, kar se lahko zgodi brez polemičnih in nemir zbujujočih napadov na ustaljene načine pouka in ob popolni ohranitvi materialne plati.

TRETJI ODDELEK

O NEZAKONITEM SPORU ZGORNJIH FAKULTET S SPODNJO

Nezakonit je javni spor mnenj, torej učeni spor, denimo, zaradi *materije*. To pa takrat, ko se zaradi neke javno izrečene trditve sploh ne bi bilo dovoljeno *prepirati*, ker sploh ni dovoljeno o njej in njenem nasprotju soditi. Ali pa je tak spor nezakonit zgolj glede na *formo*. In to takrat, ko način, kako poteka spor, ne temelji ne na objektivnih razlogih, ki se obračajo na nasprotnikov razum, marveč na subjektivnih gibalih, ki vplivajo na njegovo sodbo s pomočjo *nagnjenja*, da bi ga tako z zvijačo (sem sodi tudi podkupovanje) ali s silo (pretnjo) pripravili do privolitve.

V sporu fakultet pa gre za vpliv na ljudstvo in ta vpliv si morejo fakultete pridobiti samo, kolikor vsaka od njih uspe prepričati ljudstvo, da najbolje pospešuje njegovo blaginjo. Glede tega, kako mislijo fakultete to uresničiti, pa so si povsem nasprotne.

Za ljudstvo pa njegova najvišja blaginja ni v svobodi, marveč v njegovih naravnih smotrih, torej v naslednjih treh: po smrti biti *zveličan*, za živih dni imeti med soljudmi z javnimi zakoni zavarovalno *svojino* in nazadnje imeti možnost fizičnega užitja *življenja* (tj. biti zdrav in dolgo živeti).

Filozofska fakulteta pa, ki se lahko ukvarja s temi željami le na podlagi predpisov, sposojenih od uma, in je torej naklonjena načelu svobode, se drži zgolj tega, da more in mora človek sam prispevati k temu: *pošteno* živeti, nikomur delati *krivice*, biti *zmeren* v užitku in potrpežljiv v boleznih in se pri tem zlasti opirati na samopomoč narave. Za vse to seveda ni potrebna ne vem kako velika učenost, pri čemer se ji je večinoma moč odreči, ko bi človek le znal krotiti svoja nagnjenja in zaupal vladanje svojemu umu. To pa ljudstvu, ker zahteva njegov lastni trud, ni po okusu.

Ljudstvo pa (ki najde v gornjih naukih za svoje nagnjenje k *uživanju* in zaradi svojega odpora, da bi se za to *potrudilo*, le slab nadomestek), zahteva od zgornjih fakultet bolj sprejemljive postavke. Zahteve učenjakom pa se glasijo: kar vi *filozofi* tu blebetate, sem že zdavnaj vedel že sam, jaz pa bi rad zvedel od vas učenjakov, kako bi si navzlic pregrešnemu življenju pred koncem mogel preskrbeti vstopnico za nebeško kraljestvo, kako bi, čeravno nimam *prav*, mogel svojo pravdo dobiti, in kako bi, čeravno sem svoje telesne

moči, kolikor mi je srce pozelelo, trošil in *izrabljal*, vseeno ostal zdrav in mogel dolgo živeti. Saj zato ste študirali, da morate vedeti več kakor kateri od nas (imenujete nas idioti), ki se opira edinole na zdravo pamet. — A tu je tako, kot da bi ljudstvo hodilo k učenjaku kakor k vedeževalcu in čarovniku, ki se spoznata na nadnaravne reči, kajti neizobražen človek si od učenjaka, od katerega nekaj pričakuje, vse preveč obeta. Zato lahko utemeljeno predvidevamo, da se bo ljudstvo, če je kdo zadosti predrzen, da se razglaša za takega čudežnika, zateklo k njemu in bo s prezirom zapustilo filozofsko fakulteto.

Opravniki treh zgornjih fakultet pa nastopajo zmerom kot taki čudežniki, če filozofski fakulteti ni dovoljeno javno delovati proti njim, ne zato, da bi spodbijala njihove nauke, marveč samo zato, da bi ugovarjala magični moči, ki jo občinstvo vraževerno pripisuje njim in ustaljenim navadam, ki so s tem povezane; tako, kakor da bo s pasivnim predajanjem takim umetnjarskim vodnikom odrešeno sleherne lastne dejavnosti in ga bodo ti vodniki zlagoma pripeljali do zasnovanih smotrov.

Če sprejmejo zgornje fakultete taka načela (kar se seveda ne sklada z njihovo namembnostjo), so v večnem sporu s spodnjo fakulteto in bodo v tem sporu ostale. Ta spor pa je *nezakonit* tudi zato, ker prestopanje zakonov zanje ne samo da ni ovira, marveč jim je celo zaželeno pobuda, da pokažejo svojo veliko umetelnost in spretnost, da vse zopet uredijo, da, nemara naredijo še bolje, kakor bi se to zgodilo brez tega.

Ljudstvo hoče, da ga *vodijo*, tj. (v jeziku demagogov), hoče, da ga *varajo*. Noče pa, da ga vodijo fakultetni učenjaki (njihova učenost jim je namreč previsoka), marveč opravniki fakultet, ki vedo, kako se stvarjem streže (*savoir faire*), to se pravi, duhovni, pravniki, zdravniki, od katerih se kot od praktikov največ pričakuje. To pa zopet zapelje vlado, ki lahko le prek njih vpliva na ljudstvo, da fakultetam vsili teorijo, ki ne izhaja iz čiste presoje fakultetnih učenjakov. Vse prej je preračunana na vpliv, ki ga imajo lahko njeni opravniki na ljudstvo, ker se to, kakor je naravno, najraje oklepa tistega, pri čemer se mu je treba najmanj potruditi in rabiti lastni um in kjer se dajo dolžnosti najlažje uskladiti z nagnjenji. V teološki stroki gre npr. za to, da je »verovanje«, ne da bi bilo treba raziskati (niti ne prav razumeti), kaj je treba verjeti, že samo na sebi odrešilno, in da je mogoče že z izvajanjem nekaterih predpisanih formalnosti neposredno izbrisati zločine. V pravni stroki pa npr. za to, da slepo sledenje črki zakona odreši človeka, da bi raziskal pomen zakonodajalca.

Tu gre torej za neki bistven nezakonit spor med zgornjimi in spodnjo fakulteto, ki ga ni mogoče poravnati, ker bi bil za zgornjo fakulteto princip zakonodaje, ki ga podtikajo vladi, neka nezakonitost, ki ga vlada avtorizira. — Ker *nagnjenost* in sploh to, kar nekdo misli, da je v prid njegovemu privatnemu namenu, ne more veljati kot zakon, zato tega tudi zgornje fakultete ne morejo predstaviti kot tako, zato bi vlada, ki bi kaj takega sankcionirala, in s tem kršila zoper sam um, zanetila spor med zgornjimi fakultetami in spodnjo fakulteto. Do tega spora pa ne sme priti, ker bi popolnoma uničil spodnjo fakulteto, kar je seveda najkrajše, pa tudi (kakor pravijo zdravniki) smrt prinašajoče *herojsko* sredstvo, da se spor konča.

ČETRTI ODDELEK

O ZAKONITEM SPORU ZGORNJIH FAKULTET S SPODNJO

Kakršnakoli je že vsebina naukov, ki jih je vlada upravičena s svojimi sankcijami naložiti zgornjim fakultetam, da jih predavajo, a sprejeti in spoštovani so lahko le kot statuti, izhajajoči iz njene samovolje, in kot človeška modrost, ki ni nezmotljiva. Resnica teh naukov pa za vlado nikakor ne sme biti nepomembna, zato morajo biti podvrženi umu (za kar mora skrbeti filozofska fakulteta), to pa je mogoče le, če je javni presoji teh naukov dana popolna svoboda. Ker pa se samovoljne postavke, čeprav sankcionirane z najvišjega mesta, ne ujemajo vedno kar že same od sebe z nauki, ki jih kot nujne zatrjuje um, bo spor med zgornjimi fakultetami in spodnjo, prvič, nezbežen, drugič pa tudi *zakonit*. In to ne samo kot pravica spodnje fakultete, marveč tudi kot njena dolžnost, ki ni v tem, da javno izreče *uso resnico*, pač pa v tem, da je vse, kar je izrečeno, postavljeno kot načelo, tudi resnično.

Če je izvor določenih sankcioniranih naukov *historičen*, lahko še tako priporočajo, da se jim človek kot svetnik brez pomisleka podredi in veruje vanje. Filozofska fakulteta je vendarle upravičena, celo dolžna, da s kritičnimi pomisleki preišče ta izvor. Če je izvor *racionalen*, pa čeprav je bil postavljen na način historičnega spoznanja (kot razodetje), ne more filozofski fakulteti nihče braniti, da ne bi poiskala v historičnem prikazu razumske razloge zakonodaje in vrh tega presodila, ali so ti razlogi tehnično-praktični ali moralno-praktični. In tudi če bi bil naposled izvor tega nauka, ki se naznanja kot zakon, utemeljen nemara zgolj *estetsko*, tj. na čustvu, povezanem z nekim naukom (kar bi, ker ne gre za načelo, veljalo le subjektivno, ne bi pa bilo primerno za splošen zakon; bilo bi, recimo, pobožno čustvo nekega nadnaravnega vpliva), mora imeti filozofska fakulteta svobodo, da s hladnim umom javno preišče in pretehta izvor in vsebino takega domnevnega vzroka pouka, brez bojzani pred svetostjo predmeta, o kateri nekateri trdijo, da jo čutijo, in z odločnostjo, da ga spremeni v pojem. — Formalna načela, kako naj poteka tak spor in kakšne so njegove posledice, pa so takšna:

1. ta spor se ne more in ne sme končati z miroljubnim sporazumom (*amicabilis compositio*), marveč je potrebna (kot proces) neka *sentenca*, tj. pravomočna sodba nekega sodnika (*uma*). Sâmo zaradi nepoštenosti, utajitve vzrokov za spor in preprečevanja bi lahko namreč prišlo do poravnave spora, takšna maksima pa popolnoma nasprotuje duhu filozofske fakultete, ki ji gre za javno prikazovanje resnice.

2. Spor se ne more nikdar končati in filozofska fakulteta mora biti nanj venomer pripravljena. Vedno bodo namreč morali obstajati vladni statutarni predpisi o naukih, ki jih je treba javno predavati, saj bi neomejena svoboda seznanjati občinstvo z vsemi svojimi mnenji bila nevarna tako za vlado kakor tudi za samo občinstvo. Vsi vladni predpisi pa so, ker so jih naredili ljudje, ali pa jih ti vsaj sankcionirajo, vselej izpostavljeni nevarnosti zmote ali neustreznemu namenu; torej so takšni tudi za sankcije vlade, ki jih ta nalaga zgornjim fakultetam. Zato ne sme filozofska fakulteta nikoli odložiti svojega oklepa pred nevarnostjo, ki ogroža resnico, ki jo mora varovati, ker se zgornje fakultete nikoli ne bodo odrekle svojemu pohlepu po vladanju.

3. Ta spor ne more nikdar škoditi ugledu vlade. To namreč ni spor med fakultetami in vlado, marveč spor ene fakultete z drugo, ki ga vlada lahko mirno

opazuje. Čeprav je vlada sicer posebej varovala nekatere postavke zgornje fakultete, kolikor fakulteti predpisuje, da jih javno predavajo njeni opravniki, pa vendar fakultete kot učene ustanove ni varovala zato, ker bi bili njihovi nauki, mnenja in trditve, namenjeni javnemu predavanju, resnični, marveč zgolj zaradi svoje lastne (vladine) koristi. Ne bi bilo namreč v skladu z njeno častjo, da bi odločala o njihovi notranji resničnostni vsebini in se tako sama šla učenjaka. — Zgornje fakultete so vladi odgovorne samo za napotila in poduk, ki jih dajejo svojim *opravnikom* za javno predavanje, saj gredo ti med občinstvo kot *civilno* občestvo in so zato, ker bi utegnili škodovati vplivu vlade na občestvo, podvrženi tej sankciji vlade. Je pa še neko drugo občinstvo, in sicer učeno občestvo, ki se ukvarja z znanostmi. Njemu so namenjeni nauki in mnenja, ki jih med seboj obravnavajo fakultete kot teoretiki. Ljudstvo pa glede tega samo prizna, da se ne spozna na to, vlada pa meni, da ji ne pristoji ukvarjati se z učenimi disputi.*

Razred zgornjih fakultet (kot desna stran parlamenta učenosti) brani statute vlade, vendar pa mora po tako svobodni ustavi, kakršna mora biti, kjer gre za resnico, obstajati tudi opozicijska stranka (leva stran), in to je klop filozofske fakultete, ker brez njene stroge presoje in njenih ugovorov vlada ne bi bila zadovoljivo poučena, kaj bi moglo biti zanjo samo koristno ali neugodno. — Če pa bi hoteli opravniki fakultet po svoji glavi tako ali drugače spremeniti uredbe, ki veljajo za javna predavanja, jih ima lahko vladni nadzor za *novatorje*, ki bi utegnili vladi škoditi. Kljub temu pa o njih ne sme razsojati neposredno, marveč samo glede na najvdanejšee mnenje zgornje fakultete, za katerega je zaprosila. Vlada je lahko namreč le *prek fakultete* pooblastila opravnike za predavanja določenih nauk.

4. Ta spor lahko obstaja hkrati z enotnostjo maksim učenega in civilnega občestva. Ravnanje po teh maksimah mora priversti oba razreda fakultet do nenehnega napredovanja k večji popolnosti in končno pripraviti tla za odpravo vseh omejitev svobode v javnem presojanju, ki jih povzroča samovolja vlade.

Na ta način bi prav lahko nekoč prišlo do tega, da bodo zadnji prvi (da bo spodnja fakulteta zgornja), sicer ne v opravljanju oblasti, a vendar v svetovanju oblastniku (vladi), ki bi sredstva za doseganje svojih smotrov našel prej v svobodi filozofske fakultete in v spoznanjih, ki jih lahko pridobi na tej osnovi, kakor pa v lastni absolutni avtoriteti.

REZULTAT

Ta antagonizem, tj. *spor* dve strank, ki sta za neki skupni končni smoter združeni (*concordia discors, discordia concors*), torej ni *vojna*, tj. ni razpor zaradi zoperstavljenosti končnih namenov glede na učeno *moje* in *tvoje*, ki obstaja,

* Če pa bi spor, nasprotno, potekal pred civilnim občestvom (javno, npr. na prižnicah) kot to radi počnejo opravniki (ki jim pravijo praktiki), bo neupravičeno prišel pred sodni stol ljudstva (ki mu ne pritiče soditi o učenih rečeh) in preneha biti učen spor. Iz tega se potem izcimi tista oblika nezakonitega spora, ki smo jo omenili zgoraj, ko podajajo nauke v skladu z ljudskim nagnjenjem, ter sejejo seme nemira in uporov in s tem spravljajo vlado v nevarnost. Ti ljudski tribuni, ki samovoljno podeljujejo sami sebi takšno vlogo, v toliko izstopajo iz učenjaškega stanu, posegajo v pravice civilne ustave (prepiri med narodi)⁷ in so pravzaprav *neologi*. To po pravici osovraženo ime pa bomo napak razumeli, če bomo z njim merili na vsakega iznajditelja kake novosti v naukih in oblikah pouka. Zakaj neki bi bilo staro zmerom boljše? Zato pa bi bilo treba s tem imenom ožigosati tiste, ki hočejo vpeljati čisto drugačno obliko vladavine ali, bolje rečeno, brezdelje (anarhijo), vtem ko dajo ljudskemu glasu, da odloča o tem, kar je stvar učenosti. Sodbo tega ljudstva pa usmerjajo, kot jih je volja, tako, da vplivajo na njegove navade, čustva in nagnjenja, na tak način pa lahko zakoniti vladi spodkopljejo vpliv.

⁷ Weithändel

tako kot politično, iz *svobode* in *lastništva*, kjer mora prva kot pogoj nujno predhoditi drugi. Zato zgornje fakultete ne morejo imeti nobene pravice, če ni spodnji dovoljeno, da seznanjeni učeni svet s svojimi pomisleki glede te pravice. [...]

DRUGI ODDELEK

SPOR FILOZOFSKE FAKULTETE S PRAVNO

PONOVNO VPRAŠANJE: ALI ČLOVEŠKI ROD NENEHNO NAPREDUJE K BOLJŠEMU?

1. *Kaj hočemo tu vedeti?*

Potreben nam je del človeške zgodovine, in sicer ne del preteklega časa, marveč prihodnjega; to pomeni *napovedujoče*¹, ki jo imenujemo, če ni izpeljana iz znanih naravnih zakonov (kot so sončni in lunini mrki), *prerokovalna*,² pa vseeno naravna, če pa ne more biti pridobljena drugače kakor z nadnaravnim sporočilom in razširitvijo pogleda v prihodnji čas, jo imenujemo *preroška*³ (profetična).* — Sicer pa, če sprašujemo: ali človeški rod (nasploh) nenehno napreduje k boljšemu, tu nimamo opraviti z naravno zgodovino človeka (ali se utegnejo v prihodnje razviti nove rase), marveč s *celoto* (universorum) ljudi, ki so na zemlji združeni družbeno in razdeljeni na ljudstva⁴, marveč z *zgodovino* pravi, in sicer ne po *rodovnem pojmu* (singularum).

2. *Kako moremo to vedeti?*

Kot prerokovalno zgodovinopisje tega, kar nas čaka v prihodnjem času torej kot a priori možen prikaz dogajanj, ki bodo prišla. — Kako pa je možna zgodovina a priori? — Odgovor: če prerokovalec sam *naredi* in *priredi* dogajanja, ki jih že vnaprej oznani.

Judovski preroki so upravičeno prerokovali, da grozi njihovi državi v kratkem ne samo propad, ampak popolno razsulo; saj so sami povzročili to njeno usodo. — Kot voditelji ljudstva so svojo ustavo preobložili s toliko cerkvenimi in iz njih izhajajočimi civilnimi bremenami, da njihova država ni bila več sposobna obstajati ne sama zase, ne skupaj s sosednjimi ljudstvi. Zato je moralo tarnanje njihovih duhovnov seveda brez haska izzveneti v zraku; ker so trdovratno vztrajali pri ohranitvi nevzdržne ustave, ki so jo naredili sami, so lahko tako sami nezmotljivo predvideli, kakšen bo izid.

Naši politiki ravnaajo, kolikor daleč pač seže njihov vpliv, enako, in imajo tudi enako srečo s prerokovanjem. — Pravijo, da je treba jemati ljudi takšne, kakršni so, ne pa takšnih, kakršni bi morali biti v sanjah svet nepoznavajočih pedantov in dobrodušnih fantastov. *Kakršni so*, pa pomeni: takšni, kakršne

¹ vorhersagend

² wahrsagend

³ weissagend

* Kdor v prerokovanju šušmari (to počenja brez znanja ali poštenosti), o tem rečemo, da vedežuje: od Pitije do ciganke.

⁴ Völkerschaften

smo jih *naredili* z nepravilno prisilo, z izdajalskimi razglasi, ki so šli vladi na roko, namreč trmaste in nagnjene k upor. Zato prihaja seveda, kadar nato vlada nekoliko popusti vajeti, do žalostnih posledic, ki uresničujejo prerokovanje tistih dozdevno modrih državnikov.

Tudi duhovni včasih prerokujejo popoln propad religije in skorajšnji prihod antikrista. Pri tem počnejo prav tisto, kar je potrebno, da ga pripeljejo, ker jim ne gre za to, da bi svojim vernikom položili na srce npravstvena načela, ki vodijo naravnost k boljšemu, marveč jim nalagajo kot bistveno dolžnost ohranitev starih običajev in historično verovanje, ki naj posredno povzroči izboljšavo. Na tej podlagi lahko sicer pride do mehanične soglasnosti, tako kot v civilni upravi, ne pride pa do soglasnosti v moralnem mišljenju. Tako se potem pritožujejo nad nevero, ki so jo sami povzročili; ki so jo torej lahko tudi brez kakega posebnega prerokovalnega daru že vnaprej naznanili.

3. Razdelitev pojma o tem, kaj hočemo o prihodnosti vedeti že vnaprej

Primerov, ki lahko vsebujejo napoved, je troje. Človeški rod ali nenehno *nazaduje* k hujšemu, ali nenehno *napreduje* k boljšemu glede na svojo moralno določenost, ali pa večno *miruje* na sedanji stopnji svoje npravstvene vrednosti med členi stvarstva (temu mirovanju je enako večno gibanje okrog ene točke).

Prvo trditev lahko imenujemo moralni terorizem, *drugo* eudaimonizem, (ki ga enako imenujemo, če gledamo cilj napredovanja iz daljne perspektive, tudi *hiliazem*). *Tretjemu* lahko rečemo *abderitizem*; saj nenehno menjajoče se dviganje in prav tako pogosto in globoko padanje nazaj (tako rekoč neko večno nihanje), ker pravo mirovanje v moralnem ni mogoče, ne prinese nič več, kot če bi subjekt ostal na istem mestu.

a) O terorističnem predstavnem načinu človeške zgodovine

Propadanje v hujske se v človeškem rodu ne more stalno nadaljevati, saj bi se na določeni stopnji propadanja sam uničil. Zato pravijo, kadar narastejo velika grozodejstva, ki se grmadijo kot gore, in kadar se poveča hudo, ki izhaja iz njih: no, zdaj ne more biti več huje: sodni dan je pred vrati, in pobožni zanesenjak že sanja o povratku vseh stvari in o obnovljenem svetu, potem ko se je bil ta pogreznil v ognju.

b) O eudaimonističnem načinu podajanja človeške zgodovine

Vselej je mogoče priznati, da je množina v zasnovi naše narave ležečega dobrega in slabega zmerom ista in se v istem posamezniku ne more ne povečati ne zmanjšati. — Kako naj bi se ta količina dobrega v zasnovi tudi povečala, saj bi se to moralo zgoditi s svobodo subjekta, za kar bi ta zopet rabil večjo zalogo dobrega, kot jo ima? — Učinki ne morejo preseči zmožnosti učinkovitega vzroka. Količina v človeku s slabim pomešanega dobrega tako ne more preseči določene mere le-tega, prek katere bi se človek mogel vzpenjati više in tako tudi kar naprej napredovati k še boljšemu. Videti je torej, da eudaimonizem s svojimi sangviničnimi upanji ne drži in da glede na nenehno napredovanje na poti dobrega bolj malo obeta za prerokovalno zgodovino človeštva.

c) O hipotezi abderitizma človeškega rodu za vnaprejšnjo določitev njegove zgodovine

To mnenje bi utegnilo imeti na svoji strani večino glasov. Prizadevna neumnost je značilna za naš rod. Brž stopiti na pot dobrega, ne pa na njej tudi vztrajati, biti pripravljen samo zato, da bi ne bili vezani na en sam smoter, obrniti načrt napredka, četudi samo zaradi spremembe; graditi, da bi lahko potem rušili, naprtiti samemu sebi brezupno prizadevanje in valiti navkreber Sizifov kamen, da bi se potem spet zvalil navzdol. — Zdi se, da je tu načelo zlega, zasnovanega v naravi človeškega rodu, ne le amalgamirano (zlito) z načelom dobrega, marveč se to dvoje med seboj nevtralizira. Posledica tega bi bila nedejavnost⁵ (ki jo tukaj imenujemo mirovanje): prazno prizadevanje s pomočjo napredovanja in nazadovanja tako izmenjevati dobro in zlo, da bi morali imeti vso to igro odnosa našega rodu do samega sebe⁶ na tej zemeljski krogli za golo burko. To pa ji v očeh uma ne more dati večje vrednosti, kot jo imajo druge živalske vrste, ki izvajajo to igro z manj stroški in brez razumskega napora.

4. Naloga napredovanja ni mogoče rešiti neposredno z izkušnjo

Tudi če bi menili, da človeški rod v celoti že ne vem kako dolgo hodi naprej in napreduje, bi nihče ne mogel zagotovo trditi, da ne bo ravno zdaj zaradi fizične zasnove našega rodu nastopila doba njegovega nazadovanja. In narobe, če človeški rod pospešeno nazaduje k hujšemu, ne smemo obupati, da ne bi bilo mogoče prav tu doseči točke preobrata (*punctum flexus contrarii*), ko se zaradi moralne zasnove v našem rodu njegova pot spet obrne k boljšemu. Kajti opraviti imamo s svobodno delujočimi bitji, ki se jim sicer lahko zapove, kaj morajo storiti, ni pa mogoče *napovedati*, kaj *bodo* storila, in ki zaradi občutka zla, ki so ga sama prizadejala, znajo, če je zelo hudo, zbuditi v sebi okrepljen nagib, da ravnajo bolje kot poprej. — A »ubogi smrtniki (pravi opat *Coyer*), v vas ni nič stanovitnega razen nestanovitnosti!«

Nemara pa je tudi zavoljo naše napačne izbire stališča, s katerega gledamo potek človeških stvari, videti ta potek tako nesmiseln. Planeti, če jih gledamo z zemlje, se premikajo zdaj nazaj, zdaj mirujejo, zdaj se premikajo naprej. Če pa zavzamemo stališče po soncu, kar more storiti le znanost, se po Kopernikovi hipotezi planeti stalno in pravilno premikajo naprej. Nekaterim, drugače ne nevednim, pa prija, če trmasto vztrajajo pri svojem načinu razlage in svojem stališču, ki so ga nekoč zavzeli: pa naj se pri tem do nesmiselnosti zapletejo v tihonske cikle in epicikle. — Nesreča pa je ravno v tem, da se, kadar gre za napovedovanje svobodnih dejanj, nismo zmožni postaviti na to stališče. To bi bilo namreč stališče božje *previdnosti*, ki je onstran vse človeške modrosti in se nanaša tudi na svobodna dejanja človeka, ki jih ta sicer lahko *vidi*, ne more pa jih z gotovostjo *predvideti* (za božje oko ni tu nobene razlike), ker mu rabi za predvidevanje povezanost po naravnih zakonih, glede na prihodnja svobodna dejanja pa mora pogrešati to vodstvo in napotke.

Če bi smeli človeku pripisati prirojeno in nespremenljivo dobro, čeprav omejeno voljo, bi lahko z gotovostjo napovedal, da njegov rod napreduje k

⁵ Tatlosigkeit

⁶ des Verkehrs unserer Gattung mit sich selbst

boljšemu. Šlo bi namreč za neki dogodek, ki ga lahko ustvari sam. Ker pa sta zlo in dobro pomešana v zasnovi tako, da ne pozna njunega razmerja, tudi ne ve, kakšen učinek lahko pričakuje.

5. *Na neko izkušnjo pa je prerokovalno zgodovino človeškega rodu vendar treba opreti*

V človeškem rodu mora biti kakršnakoli izkušnja, ki kot dogodek kaže na neko njegovo lastnost in zmožnost, da je *vzrok* za svoje napredovanje k boljšemu in da je (ker naj gre za dejanje svobodnega bitja) *povzročitelj* le-tega. Iz danega vzroka pa lahko napovemo neki dogodek kot učinek, če pride do okoliščin, ki pri tem součinkujejo. Da pa morajo te okoliščine, kadarkoli že, nastopati, se da kakor pri verjetnostnemu računu pri igri pač napovedati na splošno, ne da se pa določiti, ali bodo nastopile še za mojega življenja in bom imel o tem izkušnjo, ki bo to napovedovanje potrdila. — Torej je treba poiskati neki dogodek, ki bi kazal na obstoj takšnega vzroka in tudi na od časa neodvisen nastop njegove vzročnosti v človeškem rodu. Ta dogodek bi dovolil sklepati o napredovanju k boljšemu kot o neogibni posledici, to sklepanje pa bi lahko nato razširili na zgodovino preteklega časa, da je človeški rod zmerom napredoval, vendar tako, da bi tega dogodka ne imeli za vzrok napredovanja, marveč le za kažočega nanj,⁷ za *zgodovinski znak* (signum rememorativum, demonstrativum, prognosticon). Tako bi bilo mogoče dokazati *težnjo* človeškega rodu v *celoti*, tj. ne z ozirom na posameznike (kajti to bi pomenilo naštevanje in preračunavanje brez konca), marveč glede na ljudstva in države, razdeljene po zemlji.

6. *O nekem dogodku našega časa, ki dokazuje to moralno tendenco človeškega rodu*

Ta dogodek ne sestoji nemara iz pomembnih del ali hudodelstev, ki bi jih naredili ljudje, zaradi katerih postane, kar je bilo veliko, za ljudi majhno, ali, kar je bilo majhno, veliko, in kakor s čarovnijo izginejo stare imenitne državne zgradbe in se na njihovem mestu kakor iz globine zemlje prikažejo druge. Ne: nič takega. Gre zgolj za način mišljenja gledalcev, ki se *javno* razkriva pri tej igri velikih sprememb in ki glasno opozarja na neko zelo splošno in hkrati nesebično udeleženo z igralci na eni strani nasproti tistim na drugi, kljub nevarnosti, da bi jim ta pripadnost lahko bila v škodo, s tem pa izpričuje (zaradi občosti) neko naravo človeškega rodu v celoti, pa tudi (zaradi nesebičnosti), vsaj v zametku neko njegovo moralno naravo, ki ne samo da daje upanje na napredovanje k boljšemu, marveč že sama je takšno napredovanje, kolikor njegova zmožnost za zdaj zadošča.

Revolucija duhovitega naroda, ki smo ji v naših dneh priča, se lahko ponesreči ali ponesreči; je lahko tako polna gorja in grozodejstev, da bi se naklonjen človek, če bi lahko upal, da jo bo vdrugeič srečno izpeljal, kljub temu nikoli ne odločil opraviti ta eksperiment za takšno ceno — trdim pa, da je ta revolucija prisotna v čudeh⁸ vseh gledalcev, (ki sami niso vpleteni v to igro) kot želja po *soudeležbi*, ki meji skoraj na navdušenje in pri katerem je bilo že njeno izražanje povezano z nevarnostjo, tako da ne more biti njen vzrok nič drugega kakor moralna zasnova v človeškem rodu.

⁷ hindeutend
⁸ Gemüth

Ta moralni vzrok je dvojen: prvič, vzrok za *pravico*, da nobena druga sila ne more braniti ljudstvu, da si da civilno ustavo, kakršna se njemu samemu zdi dobra; drugič vzrok za *smoter* (ki je hkrati dolžnost), da je zgolj tista ustava nekega ljudstva že sama na sebi *pravno* in moralno dobra, ki je po svoji naravi taka, da načelno zavrača napadalno vojno. To pa ne more biti nobena druga kakor republikanska ustava, vsaj po svoji ideji,* ki s tem priznava kot pogoj preprečevati vojno (kot izvor vsega hudega in sprijenja nravi). S tem pa je človeškemu rodu (ne glede na vso njegovo šibkost) negativno zagotovljen napredek k boljšemu, da ga namreč pri napredovanju vsaj nič ne moti.

Vse to in soudeležba v dobrem z afektom — *navdušenje*, ki zasluži sicer kot táko, tako kakor afekt, grajo, in ga ne moremo povsem odobravati, daje antropologiji spričo tega dogajanja⁹ povod za važno pripombo: da je pravno navdušenje zmerom usmerjeno samo k *idealnemu*, in sicer k čisto moralnemu, kakršen je pravni pojem, in ga zato ni mogoče povezovati s sebičnostjo. Z denarnimi nagradami ni bilo mogoče pripraviti nasprotnikov revolucionirajočih do takšne vneme in takšne veličine duha, kakršni je v njih zbudil goli pravni pojem. Celó pojem časti starega vojaškega plemstva (analogon navdušenju) je izginil pred orožjem tistih, ki jim je bila pred očmi *pravica* ljudstva, kateremu so pripadali* in so se imeli za njegove zaščitnike. Temu navdušenju je potem veljala simpatija zunanjih gledalcev v občinstvu, ki niso imeli niti najmanjšega namena sodelovati.

7. Prerokovalna zgodovina človeštva

Nekaj *moralnega* mora biti v načelu, ki kaže um kot čist, hkrati pa tudi zaradi njegovega velikega in epohalnega vpliva kot nekaj, kar pokaže dolž-

* S tem pa ni mišljeno, da ima zato táko ljudstvo, ki ima monarhistično ustavo, pravico ali zgolj skrito željo, da bi jo spremenilo; kajti njegov položaj, ki je v Evropi mogoče zelo razširjen, mu priporoča edino tisto ustavo, s katero se more med svojimi mogočnimi sosedi obdržati. Tudi tu ni godrnjanje podložnikov, ne zaradi obnašanja vlade doma, marveč zaradi njenegega obnašanja do tujih držav, če bi te recimo ovirala pri republikanizaciji, nikakršen dokaz za nezadovoljstvo ljudstva z njegovo lastno ustavo, marveč dokaz za ljubezen do nje, ker je zoper lastno nevarnost toliko bolj zavarovano, kolikor bolj se druga ljudstva republikanizirajo. — Kljub temu pa so opravljeni priliznjenci zaradi samoveličanja razglasili to nedolžno politično modrovanje za novatorstvo, jakobinstvo in puntarijo, ki ogroža državo; saj za to početje ni bilo niti najmanjšega povoda, zlasti ne v deželi, ki je bila več kot sto milij oddaljena od prizorišča revolucije.

⁹ dieser Geschichte

* O takem navdušenju za potrditev pravice človeškega rodu lahko rečemo: postquam ad arma Vulcania ventum est, — mortalis mucro glacies ceu futilis ictu dissiluit.¹⁰ Zakaj si še noben vladar nikdar ni upal naravnost izjaviti, da ne priznava nikakršne proti njemu naperjene *pravice* ljudstva; da se mora ljudstvo zahvaliti za svoj blagor le *dobrodelnosti* vlade, ki mu jo ta izkazuje, in je vsakršna domišljavost podložnika, češ da ima pravico postaviti se zoper njo (ker je v tem vsebovan pojem dovoljenega upora), nesmiselna, da, celo kazniva? — Vzrok je ta: ker bi taka izjava pri vseh podanihkih zbudila ogorčenje proti njemu; ne glede na to, ali bi se sicer kakor ubogljive ovce, ki jih dobro nahranjene in krepko zavarovane, vodi dober in umen gospodar, ne mogli pritoževati, da jim karkoli krati blaginjo. — Kajti bitju, obdarjenemu s čutom za svobodo, ne zadostuje uživanje življenjskih ugodnosti, ki mu jih lahko podeljuje tudi kdo drug (tu neka vlada). Gre, za *načelo*, kako si te ugodnosti pridobi. A blaginja nima načela, ne za tega, ki jo sprejema, ne za onega, ki jo podeljuje (prvi jo vidi v tem, drugi v onem). Pri njej gre namreč za to, kar je v volji *materialno* in zato empirično in nezmožno splošnosti kakega pravila. Bitje, obdarjeno s čutom svobode more in mora torej, zavedajoč se te svoje prednosti, v nasprotju z nerazumno življajo, po *formalnem* principu svoje samovolje terjati zgolj tako vlado za ljudstvo, ki mu pripada, v kateri je ljudstvo soudeleženo pri zakonodaji: to pomeni, da mora pravica ljudi, ki naj bodo poslušni, nujno biti prvo, še preden se je ozirati na blaginjo, in ta pravica je svetinja, ki je zvišena nad vsako ceno (koristnosti), in ki se je ne sme dotakniti nobena vlada, naj bo še tako dobrodela. — A ta pravica je vendar vselej le ideja, ki jo glede njene uresničitve omejuje pogoj, da morejo njena *sredstva* soglašati z moralnostjo, ki je ljudstvo ne sme prekoračiti; in do te uresničitve ne sme priti z revolucijo, ki je zmerom nepravilna. — To, kar naredi ljudstvo zadovoljno z njegovo ustavo, je avtokratsko *gospodovati* in pri tem vendarle republikansko *vladati*,¹¹ tj. vladati v republikanskem duhu in analogno z njim.

¹⁰ Ko je človeški meč pri udarcu trčil ob vulkansko skalo, se je raztreščil kakor krhki led.

¹¹ autokratisch herrschen ... republikanisch regieren

nost človeške duše, v načelu torej, ki zadeva človeški rod v vsej njegovi združenosti (non singulorum sed universorum) in ki mu z upanjem na uspelost in poskuse zanjo vzklikajo s tako splošnim in nesebičnim sodoživljanjem. — Ta dogodek ni fenomen kake revolucije, marveč (kakor je to izrazil g. Erhard) evolucije neke *naravnopravne* ustave, ki sicer še ni priborjena samo z divjimi bitkami — saj vojna znotraj in zunaj uniči vse dotlej obstoječe *statutarne ustave* —, ki pa vendar vodi k stremljenju po ustavi, ki ne more hlepeti po vojskovanju, torej po republikanski ustavi. Ustava pa je republikanska ali že po *državni obliki* ali pa le po *načinu vladanja*, tako da je ob enotnosti poglavarja (monarha) analogna zakonom, ki bi si jih dalo ljudstvo samo po splošnih pravnih načelih, kako upravljati državo.

Trdim torej, da morem po vidikih in predznakih naših dni tudi brez prerodskega daru napovedati, da bo človeški rod dosegel ta smoter. S tem pa napovedujem hkrati, da bo od zdaj naprej napredoval k boljšemu, ne da bi bilo to mogoče povsem ustaviti. Takega fenomena v človeški zgodovini namreč *ni več mogoče pozabiti*, ker je odkril v človeški naravi takšno zasnovo in zmožnost k boljšemu, kakršne bi noben politik ne mogel izmodrovati iz dosedanjega poteka stvari, in ta fenomen je edini, ki lahko oznanja naravo in svobodo, združeni v človeškem rodu po notranjih pravnih načelih, četudi le časovno nedoločeno in kot naključen dogodek.

A tudi če bi s tem dogodkom nameravanega smotra ne dosegli zdaj, če bi se revolucija ali reforma ustave nekega ljudstva na koncu le izjalovila ali če bi se, potem ko je nekaj časa trajala, vse spet vrnilo na stari tir (kot politiki zdaj vedežujejo), bi tista filozofska napoved le držala. — Kajti tisti dogodek je prevelik, preveč je pretkan z interesi človeštva in po svojem vplivu preveč razširjen po vseh delih sveta, da bi si ga ljudstva, kadarkoli že nastopijo ugodne okoliščine, ne priklicala v spomin in ga obudila s ponovitvijo novih takih poskusov. — Pri zadevi, ki je za človeštvo tako pomembna, mora namreč nameravana ustava končno prej ali slej vendarle pridobiti tisto trdnost, ki bi jo v zavesti vseh gotovo ustvaril poduk, ki ga daje večkratna izkušnja.

Postavimo lahko torej naslednjo trditev, ki ni le dobronamerna in priporočljiva za praktičen namen, ampak velja, vsem nevernim navkljub, tudi v najstrožji teoriji: da je človeški rod zmerom napredoval k boljšemu in da bo to počel še naprej. In če ne upoštevamo zgolj tega, kar se utegne zgoditi v tem ali onem ljudstvu, marveč tudi razširitev na vsa ljudstva na zemlji, ki se utegnejo tega napredovanja postopoma udeležiti, lahko pričakujemo, da se bo to dogajalo še v nedogled. Če seveda prvemu razdobju naravne revolucije, ki je (po *Camperju* in *Blumenbachu*) pokopala živalstvo in rastlinstvo, še preden je bil človek, ne sledi še drugo, ki je enako usodo namenila človeškemu rodu, da bi omogočila, da se na tem odru pojavijo druga bitja itn. Kajti za vsemoč narave ali bolje rečeno za njen nam nedosegljivi najvišji vzrok je človek spet le malenkost. Da ga pa imajo za takšnega tudi gospodovalci njegovega lastnega rodu in da ravnajo z njim kot z malenkostjo, vtem ko delajo z njim ali kakor z živaljo, kakor z golim orodjem za svoje namene, ali pa zaradi lastnih sporov naženejo ljudi druge proti drugim, da se pokoljejo — to ni malenkost, marveč preobrnitev *končnega smotra* samega stvarstva.

8. O težavi maksim, ki skrbijo za napredovanje k temu, kar je za svet najboljše, glede na njihovo publiciteto¹²

Razsvetljevanje ljudstva pomeni javni poduk ljudstva o njegovih dolžnostih in pravicah glede na državo, ki ji pripada. Pri tem gre le za naravne in iz preproste človeške pameti izhajajoče pravice, zato njihovi naravni razlagatelji in oznanjevalci ljudstvu niso od države naročeni uradni, marveč svobodni učitelji prava, to pomeni, filozofi. Prav zaradi te svobode, ki si jo jemljejo, so ti za državno oblast, ki bi rada zmerom le vladala, pohujšljivci, zato jih pod imenom *razsvetljenci* očrniijo kot državi nevarne ljudi. Čeravno se njihov glas ne obrača *zaupno* na *ljudstvo* (ki mu je tega ali njihovih spisov malo ali komaj kaj mar), marveč se *spoštljivo* obrača na državo in jo ponižno prosi, naj upošteva to pravno potrebo ljudstvu. Tega pa, če hoče vse ljudstvo predložiti svojo pritožbo (gravamen), ni mogoče doseči drugače kakor s publiciteto. Tako prepreči prepoved publicitete napredovanje ljudstva k boljšemu celo v tem, kar zadeva njegovo najmanjšo zahtevo, namreč zgolj njegovo naravno pravico.

Neka druga utajitev, ki jo je sicer mogoče zlahka spoznati, a jo ljudstvu vendar zaukaže zakon, pa je utajitev pravega ustroja njegove ustave. Žalili bi veličanstvo britanskega ljudstva, če bi trdili, da je *neomejena monarhija*: njihovo ustavo naj bi namreč razumeli kot takšno, ki z dvema zbornicama parlamenta kot reprezentatoma ljudstva *omejuje* voljo monarha. Vendar pa vsakdo dobro ve, da je vpliv monarha na te predstavnike tako močan in tako neizbežen, da skleneta zbornici samo to, kar On hoče in kar po svojih ministrih predlaga. Seveda predlaga On potem včasih sklepe, za katere ve in tudi sam *povzroči*, da mu bodo ugovarjali (npr. zavoljo trgovine s črci), zato da ustvari navidezen dokaz o svobodi parlamenta. — Ta predstava o ustroju stvari je tako varljiva, da resnične po pravici trajne ustave sploh več ne terjajo. Menijo namreč, da so jo že našli v nekem že danem primeru, lažna publiciteta pa vara ljudstvo s slepilom *monarhije*, ki jo *omejuje** iz ljudstva izhajajoči zakon.

* * *

Ideja ustave, skladne s človeškim naravnim pravom: da naj bodo tisti, ki so pokorni zakonu, združeni hkrati tudi zakonodajalci, je podlaga vseh državnih tvorb, občestvo, ki je v skladu z njo in je mišljeno s pomočjo čisto umskih pojmov, pa se imenuje platonski *ideal* (respublica noumenon) in ni prazni umislek, ampak večna norma za vsako civilno ustanovo sploh, in preprečuje vsako vojno. Civilna družba,¹³ ki je organizirana v skladu z njo, je prikaz te večne norme glede na zakone svobode s pomočjo primera v izkustvu (respublica phaenomenon) in jo je trudoma mogoče pridobiti le po številnih spopadih in vojnah. Njena ustava pa je, brž ko je enkrat v splošnem dosežena, bolj kot vse druge primerna za preprečitev vojne, uničevalke vsega

¹² Publizität

* Vzrok, katerega ustroja neposredno ne uvidimo kot takega, se nam odkrije skoz učinek, ki mu neizogibno sledi. — Kaj je *absolutni* monarh. To je tisti, ki s svojim ukazom, ki pravi: bodi vojna, takoj sproži vojno. Kaj pa je, nasprotno, monarh z omejeno močjo? Tisti, ki mora prej vprašati ljudstvo, ali naj bo vojna ali ne, in če reče ljudstvo, naj vojne ne bo, tedaj vojne ni. — Zakaj vojna je stanje, ko morajo biti državnemu poglavarju na voljo vse državne sile. Britanski monarh pa se je veliko vojskoval, ne da bi iskal privolitve ljudstva. Torej je ta kralj absolutni monarh, kar po ustavi ne bi smel biti. Vendar pa jo lahko zmerom zaobide, saj mu ravno tiste državne sile, da ima namreč moč podeljevati vse službe, in časti, jamčijo za prikimovanje ljudskih reprezentantov. Ta podkupovalni sistem seveda ne rabi publicitete, da bi uspel. Zato je pod zelo prozorno tančico skrivnosti.

¹³ bürgerliche Gesellschaft

dobrega. Zato je vstop vanjo dolžnost, do tedaj pa je (ker tega ni mogoče tako hitro uresničiti) dolžnost vladarjev, čeprav gospodujejo *avtokratsko*, da *vladajo republikansko* (ne demokratsko), tj. da ravnajo z ljudstvom po načelih, ki so v skladu z duhom zakonov svobode (kakršne bi si ljudstvo z zrelim umom samo predpisalo), čeprav po črki ne išče privolitve ljudstva.

9. Kakšen bo donesek napredovanja k boljšemu za človeški rod

Donesek (rezultat) navajanja¹⁴ človeškega rodu k boljšemu bo mogoče postaviti edino kot fenomene npravstvenega ustroja človeškega rodu: ne pa kot večanje *moralnosti* v miselnosti, marveč kot povečanje produktov *legalnosti* dejanj iz dolžnosti, ne glede na napake, ki so jih povzročili; tj. dobrih del ljudi, ki bodo vse številnejša in vse boljša. — To napovedovanje lahko namreč opremo le na empirične podatke (izkušnje): namreč na fizični vzrok naših dejanj, kolikor pride do njih, ki so torej sama pojavi, ne na moralni vzrok, ki vsebuje pojem dolžnosti o tem, kaj bi se moralo zgoditi, in ki ga je edinega mogoče postaviti čisto, a priori.

Sčasoma bo nasilja mogočnežev vse manj, spoštovanja zakonov vse več. Več bo, recimo, dobrotelnosti, manj pravdanj, ljudje bodo bolj zanesljivo držali besedo itn., deloma zaradi častiljubnosti, deloma zaradi spoznanja o lastni koristi v občestvu. To se bo končno razširilo tudi na zunanje medsebojne odnose narodov vse do kozmopolitske družbe. Pri tem pa se moralni temelj v človeškem rodu ne bo niti najmanj povečal, saj bi za to bila potrebna neka vrsta novega stvarjenja (neki nadnaraven vpliv). — Ne smemo si pa od ljudi pri njihovem napredovanju k boljšemu obetati preveč, da nas ne bi upravičeno zasmehoval politik, za katerega je to upanje vse prej sanjarija prena-peteža.*

* * *

10. Kako je edino lahko urejen napredek k boljšemu?

Odgovor se glasi: ne s potekom stvari od *spodaj navzgor*, marveč od *zgoraj navzdol*. — Pričakovati, da bo z izobraževanjem mladine v duhovni in moralni, z verskim poukom okrepljeni kulturi, v domačem pouku in dalje v šolah, od najnižjih do najvišjih, končno prišlo do tega, da ne bomo vzgojili samo dobrih državljanov,¹⁵ marveč da bomo vzgajali k dobremu, ki je sposobno vse večjega napredka in lastne ohranitve, je načrt, ki le stežka obeta uspeh. Ne samo, da ljudstvo meni, da naj plačevanje stroškov za vzgojo njegove mladine ne gre v njegovo breme, marveč v breme države, ta pa za plače marljivih učiteljev, ki z veseljem opravljajo svoje delo, nima denarja (kakor toži Büsching), ker vsega potrebuje za vojsko. Ampak tudi ves ustroj te omike nima nobene povezanosti, če ni uveden po premišljenem načrtu najvišje državne oblasti in osnovan po tej njeni zamisli, in če ni v tej obliki tudi

¹⁴ Bearbeitung

* Lepo je izmisliti si državne ustave, ki ustrezajo zahtevam uma (zlasti v pravnem pogledu); a *predrzo* jih predlagati in *kaznivo* naščuvati ljudstvo, naj obstoječo odpravi.

Platonova *Atlantida*, Morusova *Utopia*, Harringtonova *Oceania* in *Allaisova Severambia* so polagoma prihajale na oder, a jih niso nikdar niti poskusili [uresničiti] (če izvzamemo *Cromwellovo* ponesrečeno nakazo despotske republike). — S temi državnimi stvaritvami je bilo tako kakor s stvaritvijo sveta: pri njej ni bilo zraven nobenega človeka, saj prisoten tudi ni mogel biti, ker bi sicer moral biti svoj lastni stvarnik. Državni izdelek, kot smo ga zarisali tu, v upanju, da se bo nekoč, pa naj bo še tako pozno, uresničil, so lepe sanje. To pa, da se mu vse bolj bližamo, ni samo *zamišljivo*, marveč je, kolikor lahko obstaja hkrati z zakonom morale, *dolžnost*, in to ne državljanov, ampak državnega poglavarja.

¹⁵ Staatsbürger

vseskozi ohranjen. K temu pa verjetno sodi, da se država od časa do časa tudi sama reformira in da, vtem ko se ukvarja namesto z revolucijo z evolucijo, nenehoma napreduje k boljšemu. A tisti, ki naj uresničijo tako vzgojo, so vendar tudi *ljudje*, se pravi, takšni, ki so morali za to biti sami vzgajani. Zaradi šibkosti človeške narave in naključnosti okoliščin, ki omogočajo tak učinek, lahko zato upanje na napredovanje ljudi položimo kot v pozitivni pogoj le v neko modrost od zgoraj navzdol (ta modrost se imenuje, če je za nas nevidna, božja previdnost). Za to pa lahko, kar lahko glede tega pričakujemo in terjamo od *ljudi*, postavimo zgolj negativno modrost, ki naj uresniči ta namen. Ta pa je v tem, da bodo morali ljudje največjo oviro za moralnost, tj. *vojno*, ki moralnost zmerom spet zatre, najprej narediti vse bolj človeško, nato vse bolj poredko, da bi jo naposled kot napadalno vojno povsem odpravili — zato, da bi se lotili ustave, ki bi lahko po svoji naravi, brez kakršnekoli slabitve in utemeljena na pravih pravnih načelih, vztrajno napredovala k boljšemu.

SKLEP

Zdravnika, ki je svoje paciente iz dneva v dan tolažil s skorajšnjo ozdravitvijo: enega, da njegova žila bolje utripa, drugega, da njegov izpljunek, tretjega, da njegovo potenje obeta poboljšanje itn., je obiskal njegov prijatelj. Kako je, prijatelj, z vašo boleznijo? je bilo prvo vprašanje, *Umiram od samega poboljšanja!* — Ne zamerim nikomur, če začne ob pogledu na vse zlo v državi obupavati nad blaginjo človeškega rodu in njegovim napredovanjem k boljšemu. Sam pa se zanesem na herojski lek, ki ga navaja *Hume* in ki utegne povzročiti naglo ozdravitev. — »Če vidim zdaj (pravi *Hume*) narode, kako se drug proti drugemu vojskujejo, mi je, kot da vidim dva pijana robavsa, ki se z gorjačo pretepata v trgovini s porcelanom. Ne bosta se morala le dolgo zdraviti zaradi bul, ki sta si jih prizadejala, ampak bosta morala potem plačati še škodo, ki sta jo napravila.« Sero sapiunt *Phryges*.¹⁶ Posledice sedanje vojne pa lahko političnemu prerokovalcu izsilijo priznanje o bližajočem se preobratu človeškega rodu k boljšemu, ki ga je že zdaj pričakovati.

Prevedla Maila Golob

Naslov izvirnika: Immanuel Kant, Streit der Fakultäten, v: I. Kant, *Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik 1*, Werkausgabe Bd XI, Hrsg von W. Weischelde, Frankfurt/M 1974.

¹⁶ »Pozno se Frigijci spametujejo.«